

2019 októberében, Pomogáts Béla 85. születésnapjának köszöntésekor írt szövegében Cseke Péter kollégánk, a szerzőről szóló monografikus tanulmány szerzője a „türelmes tárgyilagosság” szókapcsolattal jellemezte Pomogáts Bélát, ezzel a transzilvanizmus eredeti szellemiségével azonosuló kutatóként, annak folytatójaként jelölve ki helyét a magyar eszmetörténetben.

Mindezek azt jelzik, hogy személyesség és szakmaiság szervesen kapcsolódott össze munkásságában. Történelmi idők, kulcsemények tanúja, s különösen a rendszerváltást követően azok aktív alakítója volt, fáradhatatlan tevékenységéért köszönet illeti.

Emléked megőrizzük, Béla!

Balázs Imre József

BORISZ PASZTERNAK

■ Ma nincsenek divatban az orosz írók és költők, bár ostobaság volna egy megalomániás politikus háborúja miatt a szankciókat kiterjeszteni az orosz klasszikusokra, illetve azokra, akik a maguk korában valamilyen módon szembeszegültek a Hatalom Démonával. Ilyen volt a maga módján Borisz Leonyidovics Paszternak (1890–1960), a Nobel-díjas orosz költő, a *Zsivago doktor* szerzője.

Paszternakról, aki fiatalkori expresszionista verseivel égette bele magát az orosz irodalmi tudatba, én már 1956 előtt, tehát még Magyarországon tudtam valamit a poliglott, így oroszból is fordító Radó György jóvoltából, aki egy napra kölcsönadta féltve őrzött kincsét, Paszternak 1946-ban, nagyon kis példányszámban kiadott verseskötetét. Egy nap csak arra volt elég, hogy átlapozzam a kötetet, és bár felismertem benne az igazi költőt, orosz tudásom túl kevés volt ahhoz, hogy a versek ízét megismerjem, hogy értékelni tudjam ezt a sokáig hallgató és a sztálini korszakban csak műfordításokra ítélt költőt.

Sorsom viszont úgy alakult, hogy nem maradhattam 1956. november negyediké után sokáig Magyarországon, a forradalomban játszott szerepem miatt bebörtönöztek vagy legalábbis több évre internáltak volna (mint barátomat, Pomogáts Bélát). Bécsben talán tíz napot tölthettem, miközben az oxfordi tanárok küldöttsége beválogatott abba a csoportba, amelyikkel „lenyúlta” a többi angol egyetem elől a menekült diákok tehetségesebbnek tartott embereit. Így én is ott voltam azon a kimustrált katonai repülőgépen, amelyikkel 1956. november végén harmincöt magyar diák Londonba, majd pár nap múlva Oxfordba érkezett.

Az oxfordi tanárok között volt egy zöld szemű, magas fiatalember, akiről hamar megtudtuk, hogy különleges nyelvtelenség: folyékonyan beszélt oroszul, és két hét alatt alapfokon magyarul is megtanult. Max Haywardnek hívták, ő lett a mentorom – gondolom, imponált neki nyelvtudásom (az angol mellett a lengyel és a nem beszélt, de olvasott orosz), és nem utolsósorban „forradalmi lelkesedésem”. Így hát amikor pár hónappal később szétoztattak bennünket az oxfordi kollégium és más egyetemek között, Max engem kiválasztott magának, és beajánlott kutatódiáknak saját (és a kelet-európai ügyekkel leginkább foglalkozó) kollégiumába, a St Antony’s-ba. Ott egy csapásra sok pénzt kaptunk, hogy lengyel és magyar könyveket vásároljunk; a sebtében alapított alkönyvtár neve (Bem Könyvtár) az én ötletem volt. (Azóta régen beolvadt a kollégium főkönyvtárába.)

Mindezt el kellett mondanom, mert ez vezetett Paszternakhoz. Ugyanis miután az olasz Feltrinelli kiadó piacra dobta Borisz Paszternak regényét, Max Haywardot bízták meg azzal, hogy az angol Collins kiadónak egy Manya Harrari nevű hölgygel együtt (aki történetesen a kiadó felesége volt) fordítsa le ennek a ke-

vesek által ismert orosz költőnek *Zsivago doktor* című regényét. A Collins félt attól, hogy veszít a könyvön, ezért Hayward rohammunkában, viszonylag kis honoráriummal fordította le az elég hosszú regényt, amiből hamarosan világsiker lett. (Ehhez persze hozzájárult az irodalmi Nobel-díj, a szovjet hatóságok dühös tiltakozása és David Lean későbbi filmje is, amiben a bájos Julie Christie játszotta Larát, *Zsivago szerelmét*). Engem az a megtiszteltetés ért, hogy amint az angol fordítás elkészült, már gépiratban olvassam a regényt és az ahhoz csatolt versciklust. Ezért tudtam a *Doctor Zhivago*ról már naprakészen beszámolni a müncheni *Új Látóhatár* 1958. 1–2. számában.

Időközben (mivel az amerikai propagandagépezet is felkarolta a Szovjetunióban kiadhatatlan könyv terjesztését) a regényből „*Zsivago-ügy*” lett. A szovjet sajtó „árulónak” bélyegezte Paszternakot, az írószövetségtől a *Pravdáig* mindenütt támadták és megbélyegezték a már súlyos beteg költőt, aki négyszáznál több levelet kapott „a szovjet dolgozóktól”, amelyek többnyire ezekkel a szavakkal kezdődtek: „Bár nem olvastam a *Zsivago doktort*, de tudom...”; Felajánlották, hogy emigráljon, de Paszternak egy Nyikita Hruscsovnak írt levélben kérte, hogy ne üldözzék ki abból az országból, amelyhez annyi szál köti – ekkor állította csak le a támadásokat Hruscsov. Ez mindössze lélegzetnyi időt adott a költőnek, aki 1960. május 30-án elhunyt; temetése a rendszer elleni tüntetésszámba ment. De a költőn a hruscsovi rendszer aljas módon állt bosszút: halála után megint üldözni kezdték barátját, Olga Ivinszkáját, Oxfordban élő nővére, Lydia pedig csak Borisz temetése után kapott beutazóvizumot a Szovjetunióba.

A *zsivago* szó élőt jelent oroszul, és a regény valóban a túlélés regénye. Paszternakot sokáig a kommunista pártvezér, Nyikolaj Buharin védte meg a támadásoktól, de 1938 és 1953 között csak az, hogy Sztálin valamilyen oknál fogva becsülte benne az el nem kötelezett kényszertársutast. Regénye inkább a történelem áradatában uszadékfába fogódzó, ide-oda vetett ember segélykiáltása, mintsem a bolsevik forradalom sommás elítélése, de a regényt áthatja Paszternaknak az emberi méltóságba vetett hite és valamilyen megújulásba vetett reménye. Engem megkapott a zsidó születésű és sokáig vallástalan Paszternak *Zsivago*-verseinek keresztény szellemisége és a hagyományosan rímelő verseinek dallama, ezért már Oxfordban elhatároztam, hogy lefordítom őket magyarra, és keresek hozzá kiadót. De ki tudott olyan szinten oroszul, hogy társam legyen a vállalkozásban? Viszonylag hamar megtaláltam ezt a korombeli másik fordítót Sulyok Vince személyében, aki 1957-ben egy jugoszláviai menekülttáborból Norvégiába emigrált, és Oslóban lett könyvtáros.

Pár évbe telt, amíg kötet lett Paszternak háború utáni verseiből. A washingtoni Occidental Press, azaz Csicsery-Rónay István adta ki *Karácsonyi csillag* címmel 1965-ben. Felkértem Hayward ismerősét, Victor C. Frank amerikai kritikust, írjon hozzá rövid előszót – meg is tette, nem kért érte honoráriumot. A kötet 30 verséből tizennégyet fordított Sulyok Vince, tizenhatot én. Nagyon kevés példány került be belőle Magyarországra, úgy emlékszem, Illyés Gyulának, aki akkortájt szintén fordított pár verset Paszternaktól, én küldtem egyet. Nádas Péter is kapott belőle tőlem, ezt onnan tudom, hogy egy színházi tanulmányában az én fordításomban idézett egy szakaszt a kötetindító *Hamlet* című versből.

Öt évvel Paszternak halála után már Moszkvában is megjelent egy új Paszternak-válogatás – nem tudom, hány vers volt benne a *Zsivago*-ciklusból. Én mindenesetre írtam egy esszét az újvidéki *Hídnak*, amelyben próbáltam megindokolni, miért fordítottam Paszternakot. Ez a lap 1965. novemberi számában jelent meg, és kihívta E. Fehér Pál budapesti kritikus rosszallását – szinte provokációnak nevezte, hogy a jugoszláviai magyar folyóirat helyet adott esszémnek és fordításaimnak, hiszen Moszkva mellett Budapesten is virágzik a Paszternak-kultusz! E. Fehérnek a *Híd*ban Bori Imre válaszolt (álnéven), kicsit gúnyosan, lekezelően. A pá-

rizi *Irodalmi Újságban* én is írtam valamit erről. De nagy elégtételemmre szolgált, hogy amikor 1979-ben a *Lyra Mundi* sorozatban (20 ezer példányban! boldog idők!) megjelent egy újabb Paszternak-válogatás, két fordításom is belekerült (Pór Judit szerkesztette a könyvet), és közülük az egyik benne volt a hajdani *Híd*-számban. Ebben az új kis kötetben nem kevesebb, mint 18 magyar költő tisztelgett fordításával Borisz Paszternak előtt. Aki – akarva, nem akarva – a *Zsivago doktor* érdekében szembeszállt nemcsak a szovjet diktatúrával, hanem párthű írótsáival és az üldöztetéstől rettegő családjával is. 1989-ben Stockholmban Borisz fia átvette a korábban megítélt, de a hatalom nyomására visszautasított irodalmi Nobel-díjat. Végül 2010-ben angolul megjelent Paszternak levelezése családjával (*Boris Pasternak. Family Correspondence, 1921-1960*. Stanford, California), ami sok hasznos adalékkal szolgál a nagy orosz költő megírandó életrajzához.

Gömöri György

